

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра фінансів

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

Місцеві фінанси в економічній системі держави

Студентки 2 курсу, 4-м групи,
спеціальності 072
«Фінанси, банківська справа та страхування»
спеціалізації «Державні фінанси»

Брички Юлії
Вікторівни

Науковий керівник
к.е.н., доцент

Кукурудз Оксана
Михайлівна

Гарант освітньої програми
завідувач кафедри фінансів,
заслужений діяч науки і техніки України
д.е.н., професор

Чугунов Ігор
Якович

Київ 2018

ЗМІСТ

ВСТУП	3
Розділ 1. Теоретичні засади формування місцевих фінансів	6
1.1. Економічний зміст і структура місцевих фінансів	6
1.2. Зарубіжний досвід формування місцевих фінансів	12
Розділ 2 Сучасний стан виконання місцевих бюджетів в Україні	17
2.1. Основні показники виконання місцевих бюджетів за доходами	17
2.2. Особливості виконання місцевих бюджетів за видатками	28
Розділ 3 Напрямки удосконалення місцевих фінансів в економічній системі держави	34
3.1. Проблеми формування доходної місцевих бюджетів	34
3.2. Шляхи підвищення ефективності функціонування системи місцевих фінансів	39
Висновки і пропозиції	47
Список використаних джерел	50
Додатки	

ВСТУП

Сьогодні питання децентралізації бюджетної системи України виходять на перший план, адже фінансова децентралізація є однією з фундаментальних умов незалежності та життєздатності органів місцевої влади: децентралізація процесів ухвалення рішень збільшує можливості участі місцевої влади у розвитку підконтрольної їй території; фінансова децентралізація сприяє ефективному забезпеченню суспільними послугами шляхом ретельнішого узгодження видатків органів влади з місцевими потребами і уподобаннями.

Але реалізація законодавчо закріпленого права кожного адміністративно-територіального утворення на економічну самостійність неможлива без наявності у кожного органу влади власного бюджету і права його складання, затвердження і виконання без втручання ззовні. А це означає, що кожен орган влади повинен володіти своїми фінансовими джерелами, достатніми для організації управління економікою і соціальною сферою на своїй території. Одночасно з цим він повинен володіти відносною самостійністю в управлінні податками та іншими обов'язковими платежами, що надходять до відповідного бюджету. Однією з найважливіших у сучасній фінансовій політиці України є проблема саме місцевих бюджетів. Нестабільність дохідної бази місцевих бюджетів, відсутність ефективного механізму міжрегіонального перерозподілу державних доходів, значні відмінності в рівні економічного розвитку регіонів і умовах життя в них потенційно ведуть до соціальних конфліктів і політичної нестабільності. Тягар проблем, які нагромадилися, негативно позначаються на розвитку регіонів.

Різноманітні фінансові аспекти доходів та видатків місцевих бюджетів вивчали вітчизняні вчені С. Буковинський, О. Василик, О. Кириленко, В. Кравченко, І. Луніна, І. Лютий, В. Опарін, К. Павлюк, Д. Полозенко, В. Федосов, І. Чугунов, С. Юрій та ін. Належне місце у

розробці цих питань належить вченим західної школи – Ш. Бланкарту, Р. Масгрейву, У. Оутсу, Ч. Тібу, Х. Циммерману та ін.

Мета і завдання дослідження. Мета роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні сутності місцевих фінансів та їх ролі у зміцненні фінансової бази органів місцевого самоврядування.

Відповідно до поставленої мети у роботі передбачено вирішити такі теоретичні та практичні завдання:

- визначити економічний зміст і структуру місцевих фінансів;
- здійснити огляд зарубіжного досвіду формування місцевих фінансів
- проаналізувати склад, структуру та динаміку доходів та видатків місцевих бюджетів;
- визначити проблеми виконання місцевих бюджетів;
- розробити пропозиції щодо вдосконалення системи формування та використання місцевих бюджетів.

Об'єктом дослідження даної роботи виступає система місцевих фінансів.

Предметом дослідження є фінансово-економічні відносини з приводу формування та використання місцевих фінансів.

Методологічною основою роботи є праці класиків економічної науки, а також роботи сучасних вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, де розкриваються питання місцевого оподаткування та механізм справляння місцевих податків і зборів.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі і нормативні акти України з питань місцевого оподаткування, монографії вітчизняних науковців, статистичні матеріали Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України.

Методами дослідження є діалектичний метод наукового пізнання, системний та комплексний підхід до вивчення теоретичних аспектів формування місцевих податків і зборів, у межах якого у роботі

використовувались методи аналізу, синтезу, аналогії, статистичні прийоми групування, графічно-табличний метод, історичний метод, метод узагальнення.

Випускна кваліфікаційна робота містить вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел та додатки.

Апробація результатів дослідження. За результатами виконання випускної кваліфікаційної роботи опубліковану 1 статтю: Місцеві фінанси в економічній системі держави // Зб. наук. ст. студ.- К.: Київ.нац.торг-ек.ун-т, 2018. Обсяг статті становить: 0,3 д.а.

РОЗДІЛ 1. Теоретичні засади формування місцевих фінансів

1.1. Економічний зміст і структура місцевих фінансів

Місцеві фінанси відіграють надзвичайно вагомую і багатопланову роль в економічній системі кожної держави, де визнається і діє фінансово спроможне місцеве самоврядування. Місцеві фінанси, як специфічна сфера економічних відносин, впливають на соціально-економічне становище країни та її фінансову безпеку, сприяють розвитку демократії в суспільстві, визначають умови життєдіяльності громадян та рівень їх добробуту.

Протягом останніх років до 12 % вартості валового внутрішнього продукту України перерозподіляється через систему місцевих фінансів; закономірно, що основна частина цих коштів акумулюється у місцевих бюджетах. Зосередження досить значних грошових засобів у місцевих бюджетах відповідає новим більш широким і складним завданням, які постають перед органами місцевого самоврядування на сучасному етапі розвитку держави. Кошти, які надходять до місцевих бюджетів, використовуються на утримання установ соціально-культурної сфери, підприємств житлово-комунального господарства, спрямовуються на виплати допомог із соціального захисту і соціального забезпечення. Таким чином, місцеві фінанси, у тому числі місцеві бюджети, виступають як інструменти перерозподілу суспільного продукту між різними сферами діяльності, соціальними верствами населення, окремими адміністративно-територіальними формуваннями.

В умовах ринкових трансформацій місцеві фінанси і місцеві бюджети стають основними фінансовими гарантами існування і розвитку демократії та надання населенню суспільних послуг і благ, які недоцільно і неефективно задовольняти за рахунок державного бюджету. Місцеві бюджети перетворилися на основне джерело фінансових ресурсів, необхідних органам місцевого самоврядування для виконання покладених

на них функцій відповідно до чинного в державі розподілу повноважень між рівнями і гілками влади. У зв'язку з цим особливої ваги набувають проблеми забезпечення місцевого самоврядування фінансовими ресурсами адекватними новим завданням, які стоять перед ними[68].

Місцеві фінанси відіграють важливу роль у забезпеченні в державі фінансової безпеки, яка є однією з найважливіших складових економічної безпеки країни. Фінансова безпека має вирішальне значення у функціонуванні економічної системи загалом, впливає на всі сфери суспільного життя; без її забезпечення неможливе досягнення як поточних, так і перспективних загальнонаціональних цілей розвитку.

Місцевим фінансам відводиться належне місце у втіленні загальних національних цілей, визначених програмними документами розвитку українського суспільства, перш за все це: поліпшення життя народу, підвищення конкурентоспроможності України в глобальній системі, зміцнення основ демократії.

Центральний інститут системи місцевих фінансів — місцеві бюджети, які є інструментом фінансування державних видатків, головним чином тих, які безпосередньо пов'язані з вирішенням проблем економічного і соціального розвитку територій. За рахунок коштів місцевих бюджетів здійснюється переважна частина державних видатків на житлово-комунальне господарство, охорону здоров'я, освіту, фізичну культуру і спорт, культуру, мистецтво та засоби масової інформації, соціальний захист і соціальне забезпечення населення, транспорт, дорожнє господарство, зв'язок та інформатику.

Майже 3/4 усіх коштів місцевих бюджетів спрямовується на соціальні цілі, а саме: соціальний захист і соціальне забезпечення населення, утримання закладів і об'єктів, що належать до соціально-культурної сфери. На місцеві бюджети лягає достатньо відчутний тягар соціальних видатків, спрямованих на вирішення в складних умовах перехідного періоду соціальних конфліктів і проблем, що виникають

внаслідок різкого розшарування суспільства, зростання кількості безробітних, необхідності захисту найбільш вразливих верств населення — дітей, одиноких матерів, пенсіонерів, малозабезпечених громадян тощо[68].

Місцеві бюджети в сучасних умовах значною мірою зумовлюють рівень суспільного добробуту, є одним із основних джерел задоволення життєвих потреб громадян. За рахунок їх коштів здійснюється оплата праці працівникам бюджетної сфери, проводяться додаткові виплати населенню на покриття витрат з оплати житлово-комунальних послуг, допомог і пільг ветеранам війни та праці, сім'ям з дітьми, малозабезпеченим верствам населення, одиноким пере-старілим громадянам, які потребують догляду та ін. За допомогою місцевих бюджетів забезпечується надання суспільних послуг населенню, гарантованих Конституцією України: освіта, охорона здоров'я, медична допомога, соціальний захист тощо. З коштів місцевих бюджетів утримуються заклади культури, фізичної культури і спорту, фінансуються молодіжні програми.

Приблизно 1/4 коштів у цілому за місцевими бюджетами України використовується на розвиток економіки адміністративно-територіальних одиниць і сприяє забезпеченню нормального функціонування промисловості, сільського господарства, транспорту, дорожнього, житлового і комунального господарства. Стабільно зростають видатки місцевих бюджетів на утримання земельних ресурсів, водне, лісове і риболовецьке господарство, мисливство, вирішення екологічних проблем, благоустрій міст, сприяння науково-технічному прогресу[68].

За рахунок бюджетних коштів забезпечується розвиток стратегічно важливих регіонів і територій, проводиться структурна перебудова народного господарства, фінансується капітальне будівництво. Як показує досвід, фінансова підтримка конкретних підприємств найбільш ефективна

саме на місцевому рівні, оскільки тим самим створюються можливості для обґрунтованого підходу, контролю за витрачанням виділених коштів.

Через місцеві бюджети реалізуються загальнодержавні програми, пов'язані з розвитком галузей народного господарства, у першу чергу сільського господарства, здійснюється підтримка вітчизняних виробників, фінансуються програми з підвищення життєвого рівня населення, створення нових робочих місць, реабілітації та працевлаштування інвалідів, виплачуються допомоги реабілітованим, незаконно депортованим особам, біженцям; фінансується проведення превентивних, оздоровчих, спортивних, культурних заходів.

Місцеві фінанси і місцеві бюджети стали головним інструментом реалізації регіональної економічної політики, основними завданнями якої є: децентралізація влади і передача додаткових функцій з управління економічним розвитком органам місцевого самоврядування, ліквідація значних диспропорцій і підвищення рівнів соціально-економічного розвитку регіонів, забезпечення державних соціальних стандартів та гарантій соціального захисту населення, незалежно від економічних можливостей територій та ін[68].

Місцеві фінанси сприяють досягненню пропорційності у розвитку регіонів, є одним з інструментів міжтериторіального перерозподілу виробленого валового внутрішнього продукту і здійснення фінансового вирівнювання. На практиці це завдання реалізується шляхом надання бюджетних трансфертів (дотацій та субвенцій) з Державного бюджету України місцевим бюджетам. У процесі бюджетного регулювання проводиться вирівнювання бюджетної забезпеченості територій і поступове усунення відмінностей. В останні роки відбувається збільшення абсолютних розмірів бюджетних трансфертів, зокрема дотацій вирівнювання та цільових субвенцій.

Важливою передумовою побудови демократичної держави є фінансова незалежність органів місцевого самоврядування. Фінансовий

бік незалежності місцевих органів влади є визначальним адже від фінансових можливостей залежать в кінцевому підсумку їх реальні владні функції. Механізм перерозподілу бюджетних коштів між різними ланками бюджетної системи, що діяв раніше, не відповідав принципам самостійності та фінансової незалежності місцевих органів влади. Переважали в основному адміністративні методи управління, внаслідок чого відносини між центральними та регіональними органами влади мали адміністративний характер.[34]

Централізація управління економікою пов'язана з мобілізацією і розподілом через центр переважної частини матеріальних і фінансових ресурсів. Якщо це необхідно на протязі короткого періоду часу для реалізації конкретних програм, то таке постійне становище призвело до того, що в одних регіонах виховувалось утриманство, економічна безвідповідальність, а в інших, внаслідок постійного стягування ресурсів з'являється незацікавленість у кінцевих результатах свої діяльності.[49]

Тому сьогодні в перехідний для економіки України період питання фінансової децентралізації та економічної самостійності регіонів стають особливо гострими.[33]

Ступінь фінансової незалежності місцевих органів влади характеризує незалежність держави в цілому, потенційні можливості її економічного розвитку, рівень демократичних прав і свобод громадян. Держава не може успішно розвиватись та економічно процвітати, не даючи гарантій фінансової незалежності місцевим органам влади. Це об'єктивна необхідність формування нових економічних відносин.[48]

Фінансову незалежність місцевого самоврядування треба розглядати насамперед як економічний простір для його діяльності у межах певної території на принципах економічної ефективності та економічної доцільності. Пріоритетною умовою в даному разі повинна бути сукупність територіальних інтересів, що відображають особливості економічних і соціальних умов регіону.

Отже, під фінансовою незалежністю місцевого самоврядування розуміється можливість самостійного вирішення питань комплексного фінансового забезпечення економічного і соціального розвитку даної території, що входять до компетенції відповідного рівня місцевого управління. Передумовою фінансової незалежності місцевого самоврядування є розумна, з точки зору економічної доцільності, децентралізація влади і адекватний розподіл повноважень, відповідальності, а отже, і фінансово-економічної бази між центром і регіонами, місцевими органами управління. Межі фінансової незалежності місцевого самоврядування завжди повинні визначатись у законодавчому порядку, тобто закон повинен чітко окреслювати функції місцевого самоврядування і відповідно до них джерела ресурсів, які становитимуть фінансове забезпечення цих функцій.

Ступінь децентралізації у визначенні податків та прийнятті рішень залежить від політичних, економічних та інституційних особливостей країни, а також від тієї ролі, яка в ній відводиться органам місцевої влади. Проте розподіл функцій істотною мірою залежить від оцінних суджень та емпіричних наслідків, що важко піддається перевірці.[45]

Частка місцевих бюджетів у перерозподілі валового внутрішнього продукту, а також у зведеному бюджеті поряд з економічним і соціальним має важливе політичне значення. Вона свідчить про участь місцевого самоврядування у розв'язанні актуальних проблем розвитку держави, певну обмеженість функцій центральних органів влади. У цьому зв'язку необхідно врахувати, що однією із важливих передумов побудови демократичної держави є самостійність і незалежність органів місцевого самоврядування.

Органам місцевого самоврядування надано широкі права для здійснення економічного і соціального розвитку на своїй території. У статті 43 Конституції України зазначено, що місцеві органи самоврядування управляють майном, що є в комунальній власності;

затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку і контролюють їх виконання; затверджують бюджети відповідних адміністративно-територіальних одиниць і контролюють їх виконання; встановлюють місцеві податки та збори відповідно до закону; утворюють, реорганізують та ліквідують комунальні підприємства, організації, установи.

Що ширшою є сфера повноважень місцевої влади, то вищою повинна бути частка державних надходжень, яка розподіляється на користь місцевих органів влади. Універсальної моделі фінансування, яка була б однаково прийнятною для всіх країн, не існує. Проте у Європейській хартії з питань місцевого самоврядування встановлено такі принципи фінансування місцевої влади: «В рамках національної економічної політики місцеві органи влади повинні мати право на забезпечення власними фінансовими ресурсами, ними вони могли б у межах своїх повноважень вільно розпоряджатися»

Фінансові ресурси місцевої влади повинні відповідати обсягам її повноважень, встановленим конституцією або законодавством.

Фінансові системи, на яких базуються ресурси, доступні місцевій владі, повинні бути відповідним чином диверсифікованими і життєздатними, щоб дозволяти їм максимально відстежувати реальну еволюцію видатків на виконання своїх завдань.

Місцева влада має бути відповідно проінформована щодо того, яким чином здійснюється розподіл ресурсів, що потрапляють у її розпорядження.

Отже, важливою складовою бюджетної політики має стати впорядкування взаємовідносин між місцевими бюджетами. Йдеться передусім про чітке розмежування повноважень між місцевими органами виконавчої влади, обласними та районними органами місцевого самоврядування територіальних громад щодо формування бюджетів.

Треба стимулювати солідарне фінансування спільної власності територіальних громад.

1.2. Зарубіжний досвід формування місцевих фінансів

Сучасна інтеграція України до ЄС вимагає глибокого вивчення законодавства європейських та інших країн світу. В цьому корисним буде досвід інших держав у частині регулювання тих чи інших відносин. Будь-яка демократична держава намагається забезпечити належний рівень функціонування місцевого самоврядування. Важливим у цьому аспекті є питання стану фінансових та економічних засад місцевого самоврядування, яке зачіпає, передусім, інтереси населення відповідної країни. Йдеться, щонайперше, про місцеві фінанси, а саме, про місцеві бюджети, з яких фінансуються майже всі місцеві видатки.[2]

Бюджетна система ґрунтується на економічних і юридичних нормах та організаційно залежить від форми державного устрою. Так, для федеративних країн (наприклад США, Німеччина, Канада, Швейцарія) характерною є трирівнева бюджетна система (федеральний (центральный) бюджет, бюджети суб'єктів федерації (бюджети штатів, регіональні бюджети тощо), місцеві бюджети), а бюджетна система в унітарних країнах (наприклад Італія, Франція, Україна, Японія) представлена двома рівнями бюджетів (державний і місцеві бюджети). У федеративних державах види місцевих бюджетів визначені зазвичай федеральним законодавством та законодавством окремих суб'єктів федерації, в унітарних же чітко визначаються на загальнодержавному рівні. Існують країни, місцеві бюджети яких мають свої особливості. Так, у Іспанії до місцевих бюджетів включено також бюджети сумісних підприємств (так званих торговельних товариств), створених за участю держави. Для країн із високим ступенем розбіжності бюджетної забезпеченості характерним є доволі високий рівень централізації бюджетної системи. Проте в

більшості країн світу бюджетні системи належать до децентралізованих, тобто місцеві бюджети становлять окрему ланку бюджетної системи та не включені до державного бюджету чи місцевих (регіональних) бюджетів вищих рівнів. Отже, центральною ланкою фінансів органів місцевого самоврядування є місцеві бюджети, які формуються на території адміністративних одиниць, що зазвичай мають виборні (представницькі) органи управління. Формування кожного місцевого бюджету зумовлене необхідністю фінансового забезпечення реалізації повноважень органів місцевого самоврядування. Ці повноваження, своєю чергою, пов'язані із розв'язанням питань місцевого значення.[15]

Система місцевих бюджетів може включати різні види бюджетів, а саме: бюджети територіальних громад та інших органів місцевого самоврядування, а також бюджети державних утворень, які є суб'єктами федерації (наприклад, бюджети земель у ФРН, штатів у США, суб'єктів федерацій у Російській Федерації).[18]

Місцеві бюджети складаються із доходної та видаткової частин. Безперечно, доходи та видатки місцевих бюджетів є взаємопов'язаними категоріями. Доходи місцевих бюджетів формуються за рахунок як податкових, так і неподаткових надходжень. Податкові бюджетні надходження (до яких належать доходи від податків, зборів, інших обов'язкових платежів) є базисом бюджетних доходів. Неподаткові доходи відіграють значно меншу роль у складі доходів місцевих бюджетів, ніж податкові. Надходження від неподаткових доходів коливаються в середньому від 10% до 30%. Так, у останніх роках, у доходах місцевих бюджетів Бельгії неподаткові доходи дещо перевищують 30%, у доходах муніципалітетів США – 27%, Швеції – 15%, Норвегії – 14,5%, Австрії та Великобританії – 14%. Також важливим витоком доходів і фінансування видатків місцевих бюджетів є різноманітні міжбюджетні трансферти (гранти, державні дотації, субвенції та субсидії), а також запозичення.[20]

У окремих країнах доходи місцевих бюджетів формуються по різному, проте можна виокремити чотири основні джерела наповнення дохідної частини місцевих бюджетів: податки, неподаткові надходження, субсидії та дотації з центрального бюджету, позики (кредити). Одним із найважливіших джерел доходів місцевих бюджетів є податки. Рівень доходів від податків коливається досить широко. В Італії, Ірландії і Нідерландах він найнижчий і становить менше 10% від доходів місцевих бюджетів. У Бельгії, Франції, Німеччині, Данії, Великобританії доходи від місцевих податків перевищують 20% бюджетних доходів. В Данії і Франції ця стаття доходів перевищує 40% .

На відміну від розвинутих країн світу, Україна залишається державою, в якій зберігаються екстенсивні методи розвитку економіки, що неминуче призводить до нераціонального і неефективного використання коштів місцевих бюджетів. З метою удосконалення використання коштів місцевих бюджетів в Україні особливу увагу слід приділити розгляду Європейського законодавства. Запровадження європейських стандартів у галузі місцевих фінансів передбачає приведення у відповідність з рекомендаціями Ради Європи національного законодавства. Зокрема це стосується Рекомендації «Про фінансове й бюджетне управління на місцевому й регіональному рівнях», якою передбачається введення та оприлюднення показників ефективності фінансового управління в галузі видатків на надання місцевих суспільних послуг, обмеження місцевого боргу, встановлення персональної відповідальності службовців органів місцевого самоврядування за об'єктивність та достовірність показників у фінансовій та бюджетній сфері, запровадження процедури незалежного аудиту в органах місцевого самоврядування тощо.

Отже, міжнародний досвід свідчить про те, що здатність органів місцевого управління надавати високоякісні соціальні послуги, поліпшувати умови життя своїх громадян, вдосконалювати

інфраструктуру та залучати необхідні ресурси, які б відповідали їх потребам, базується на таких постулатах:

- раціональному розподілі видаткових зобов'язань між різними рівнями влади, сильній і надійній базі доходів зі значною часткою власних;
- «оптимальному» розмірі територіальної громади базового рівня, та раціональному вирішенні питання укрупнення чи об'єднання громад задля досягнення їхніх спільних цілей;
- стратегії розвитку, що базується на ініціативі знизу, передбачає, власне, виокремлення громадою потреб і пріоритетів та мобілізує громаду на пошук ресурсів, необхідних для послідовного досягнення цілей розвитку.

Досліджуючи зарубіжні країни, стало зрозумілим, що надання органам місцевого управління відповідальності за збільшення своїх власних доходів є тривалим і складним процесом. Що стосується України, то через фактичну централізацію дохідної бази та слабкі фінансові й адміністративні можливості нереалістичним буде сказати, що цей процес можна швидко здійснити. Однак, якщо уряд має серйозні наміри поліпшити надання послуг через реальну децентралізацію, то необхідно для цього визнати зв'язок між послугами, що надаються на місцевому рівні, та коштами, необхідними для надання таких послуг. Треба здійснити необхідні кроки зараз, щоб Україна могла в майбутньому отримати більшу автономію в доходах.

Отже, місцеві фінанси як цілісна і складна система економічних відносин мають відіграти важливу роль у реформуванні вітчизняної економіки, створенні основ ринкового господарювання, формуванні демократичної соціально-орієнтованої держави. Сучасні зміни у сфері місцевих фінансів спрямовані на їх подальшу розбудову і вдосконалення з метою досягнення таких цілей: стабілізація економічної системи; адаптація суб'єктів господарювання, зокрема малих і середніх

підприємств, до ринкових перетворень; формування інвестиційно-інноваційної моделі суспільного розвитку; забезпечення фінансової незалежності органів місцевого самоврядування; формування самодостатніх територіальних утворень; реалізація завдань державної регіональної політики; стимулювання підприємницької діяльності та інвестиційної активності; вирішення соціальних, демографічних, екологічних, національних та інших проблем регіонів.

РОЗДІЛ 2. Сучасний стан виконання місцевих бюджетів в Україні

2.1. Основні показники виконання місцевих бюджетів за доходами

Формування доходної частини бюджетів, що входять до складу бюджетної системи України, базується на діючому податковому законодавстві, основних прогностичних макропоказниках економічного і соціального розвитку країни на плановий рік, оцінці очікуваних надходжень податкових та інших обов'язкових платежів у році, що передуює тому, на який складається бюджет. Також враховуються заплановані заходи щодо залучення додаткових ресурсів до бюджету та забезпечення його збалансованості.

В умовах формування і реалізації фінансово-бюджетної політики виконання місцевого бюджету і безпосередньо доходів бюджету, необхідно розглядати і враховувати в бюджетному процесі в двох напрямках.

По-перше, при формуванні доходів пропонується розглядати їх з точки зору наповнення і виконання з метою забезпечення порядку здійснення державних видатків. В даному випадку розглядається проблема виконання планових показників доходів бюджету і виконання бюджетної політики на регіональному рівні і, виходячи з цього, в практиці має здійснюватись контроль за відповідністю виконання планових показників доходів бюджету.

По-друге, на виконання доходів бюджету впливає стан виконання податкових зобов'язань платниками податків перед бюджетом. В цьому випадку завдання органів контролю – забезпечити дотримання законодавства з питань оподаткування і своєчасне виконання податкових зобов'язань з податків, зборів і обов'язкових платежів до бюджету. На цій стадії важливість податкового контролю полягає в недопущенні

невиконання податкових зобов'язань платниками податків з метою упередження невиконання планових показників бюджету.

Таким чином, важливим елементом забезпечення виконання планових показників доходів бюджету є проведення контролю на предмет відповідності законодавства в процесі справляння усіх платежів з метою забезпечення стабільності надходження відповідних податків до бюджетів усіх рівнів.

У той же час слід особливо наголосити на тому, що, це питання потребує особливої уваги, оскільки у Бюджетному кодексі України передбачено розподіл повноважень і відповідальність за стягнення, облік окремих податків, зборів та обов'язкових платежів до бюджету, проте чітко не визначено який орган виконавчої влади здійснює контроль за виконанням доходів бюджету в цілому.

Питання забезпечення гарантованих Конституцією України прав місцевих органів влади щодо ведення власної політики визначається достатньою кількістю фінансових ресурсів, що знаходяться в їх розпорядженні. Зовні все виглядає переконливо. За місцевими бюджетами закріплено 12 видів доходів; надано право справляти місцеві податки і збори. Відповідно до визначених повноважень місцеві органи влади самостійно затверджують місцеві бюджети та вносять зміни до нього. Крім того діючим законодавством передбачено, що держава повинна фінансувати здійснення делегованих повноважень шляхом скерування до місцевого бюджету у встановленому законом порядку окремих загальнодержавних податків та надання субвенцій.

Доцільно зауважити, що тривалий час органи місцевого самоврядування вимагали розширення фінансової бази місцевих бюджетів шляхом передачі їм джерел доходів, а також збільшення нормативів відрахувань від загальнодержавних податків і зборів. До вирішення цієї проблеми активно приєдналася Асоціація міст України, яка висуває вимогу аби частка місцевих бюджетів у складі консолідованого бюджету

становила не менше 40%. Світовий досвід засвідчує, що консолідований бюджет між державою і місцевим самоврядуванням має розподілятися за пропорцією мінімум 50/50. У країнах з розвиненим самоврядуванням на потреби місцевих громад залишається близько 70%, решта - для фінансування загальнодержавних програм.

Аналізуючи стан формування місцевих бюджетів в Україні слід зазначити, що порядок їх формування мало чим відрізняється від аналогічного процесу часів централізованого планування. Якщо в перші роки незалежності місцеве самоврядування мало певну фінансову автономність, то з кожним роком вона зменшувалась. Незважаючи на законодавче визначену самостійність органів місцевого самоврядування, доходи та видатки місцевих бюджетів, як і раніше, корегуються на обласному рівні.

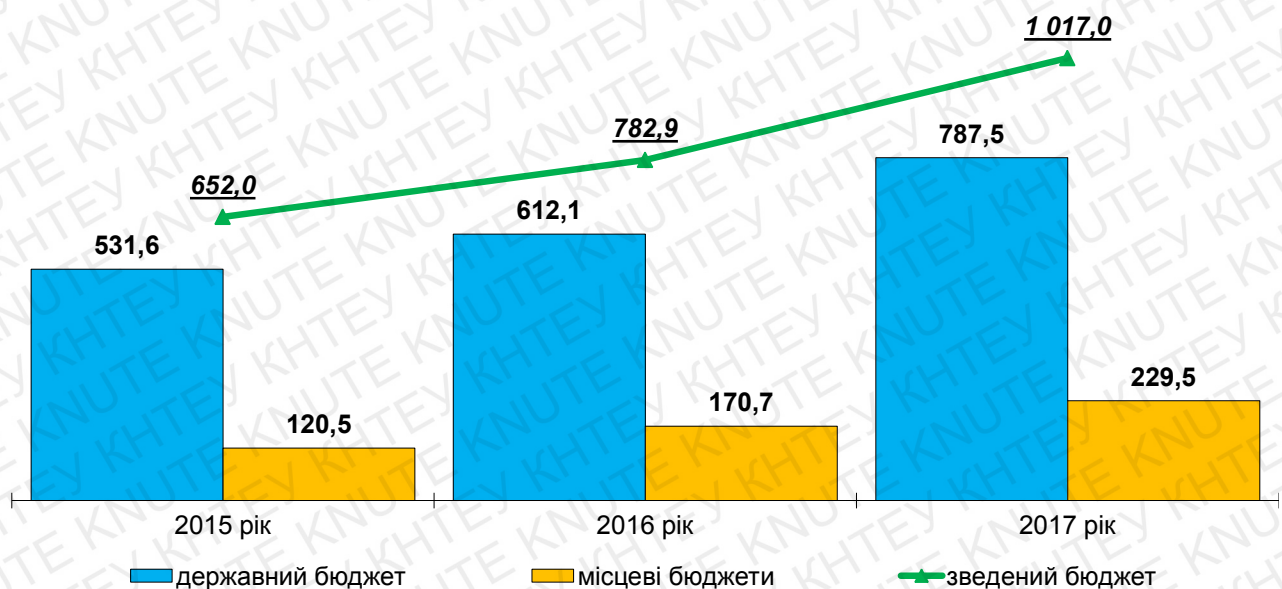
У бюджетній системі України постійно виникають відносини між бюджетами різних рівнів і видів. На сьогодні питання децентралізації бюджетної системи України є дуже актуальним, оскільки фінансова децентралізація є однією з фундаментальних умов незалежності та життєздатності органів місцевої влади: децентралізація процесів ухвалення рішень збільшує можливості участі місцевої влади у розвитку підконтрольної їй території; фіскальна децентралізація сприяє ефективному забезпеченню суспільними послугами шляхом ретельнішого узгодження видатків органів влади з найнеобхіднішими місцевими потребами.

Сутність фіскальної децентралізації у широкому розумінні полягає у розподілі та делегуванні відповідальності між державними структурами різних рівнів, включаючи центральний уряд, органи місцевого самоврядування. Вітчизняні вчені визначають фіскальну децентралізацію як спосіб територіальної організації влади, при якому держава передає право на прийняття рішень у визначених питаннях або сфері структурам регіонального рівня, що не входять до системи центральних органів виконавчої влади і є відносно незалежними від неї [5].

Виконання повноважень органами місцевого самоврядування потребує здійснення видатків із відповідних бюджетів, за рахунок яких вони утримуються. Розмежування доходів та видатків, проведене на єдиних засадах для бюджетів відповідного рівня, не дає змоги збалансувати абсолютно всі бюджети[5].

За результатами 2017 року до Зведеного бюджету України надійшло 1016969,5млн. грн.. Порівняно з 2016 роком надходження зросли на 29,9 %, або на 234110 млн. грн..

У 2017 році місцеві бюджети отримали 502098,3млн. грн., у т.ч. доходів – 229495,4млн. грн., офіційних трансфертів – 272602,9 млн. грн..

Складено автором за джерелом [56]

Рис. 2.1. Показники надходжень до Державного та місцевих бюджетів України за 2015-2017 рр. (млрд.грн.)

У 2017 році до загального фонду зведеного бюджету надійшло податку та збору на доходи фізичних осіб у сумі 185686,1млн. грн., що становить 101,7% затвердженого показника на рік з урахуванням змін. Порівняно з 2016 роком надходження зросли на 46904,3 млн. грн., або на 33,8 %.

На збільшення обсягу надходжень податку до зведеного бюджету вплинуло зростання середньомісячної заробітної плати в розрахунку на

одного штатного працівника на 37,1 % (за даними Державної служби статистики України), що відбулося завдяки законодавчим змінам, а саме відповідно до статті 8 закону про бюджет на 2017 рік підвищено мінімальну заробітну плату до 3200 грн.(додаток В).

Згідно з бюджетною класифікацією доходи місцевих бюджетів поділяються на п'ять груп: – податкові надходження; – неподаткові надходження, до яких належать: доходи від власності та підприємницької діяльності; адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу; надходження від штрафів та фінансових санкцій; інші неподаткові надходження; – доходи від операцій з капіталом – доходи від продажу майна, товарів та землі; – цільові фонди; – трансферти – кошти, одержані від органів державної та місцевої влади, інших держав та міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі. Структура доходів місцевих бюджетів України за 2004 – 2017 роки відображена у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Структура доходів місцевих бюджетів України за 2008-2017 роки, %

Показники	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Податкові надходження	43,1	44	42,4	40,3	38,1	41,3	37,7	33,4	40,1	37,5
Неподаткові надходження	5,6	5,8	5,5	5,9	5,6	5,5	5,3	6,8	6	5,6
Доходи від операцій з капіталом	3,3	1,9	1,6	1	0,8	0,6	0,5	0,6	0,4	0,4
Цільові фонди	1,7	1,1	1	0,5	0,3	0,2	0,2	0,1	0,1	0,0
Офіційні трансферти	46,3	47,2	49,5	52,3	55,2	52,4	56,4	59,1	53,4	56,5
Усього доходів	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Складено автором за джерелом [51]

Вагомим джерелом доходної частини бюджету є податки. В держаних бюджетах, зазвичай, частка податкових надходжень завжди вища, ніж у місцевих. Аналіз структури доходів свідчить, про недостатню роль податкових надходжень у доходах місцевих бюджетів України.

Протягом 2008 – 2017 років спостерігалась тенденція до зменшення частки податкових надходжень у доходах місцевих бюджетів: у 2007 році вона становила 41,7 %, у 2014, 2015 та у 2017 роках податкові надходження зменшились до рівня 37,7%, 33,4% та 37,5% а у 2016 році зросли до 40,1%. Найменше значення частки податкових надходжень у структурі доходів місцевих бюджетів припадає на 2015 рік - 33,4 %, показник стрімко зріс у 2016 році у зв'язку із підвищенням мінімальної заробітної плати, що забезпечило зростання надходжень від податку на доходи фізичних осіб (далі – ПДФО), та збільшенням нормативу зарахування до місцевих бюджетів екологічного податку, про що було зазначено в рамках аналізу змін до Кодексу в частині розширення доходів місцевих бюджетів.

При цьому, частка трансфертів зросла з 46,8 % у 2008 році, що є найнижчим показником за досліджуваний період, до 56,5 % у 2017 році, що є найвищим за досліджувальний період.

Тенденція до зменшення частки податкових надходжень в доходах місцевих бюджетів є негативною, оскільки це звужує фінансову незалежність місцевих органів влади. Перерозподіл в структурі доходів з тенденцією до зменшення частки податкових надходжень здійснювався, в основному, за рахунок збільшення частки офіційних трансфертів в доходах місцевих бюджетів. Так, даний показник протягом 2008 – 2017 років мав стійку тенденцію до збільшення: в 2007 році він дорівнював 46,3 %, а в 2015, 2016, 2017 роках – 59,1%, 53,4%, 56,5% досягнувши найвищих показників. Відсоткове співвідношення між податковими доходами місцевих бюджетів і трансфертами, що характеризує фінансову самостійність та стабільність доходів місцевих органів влади, становило: у 2008 році – 43,1 : 46,3; у 2009 році – 44 : 47,2; у 2010 році – 42,4 : 49,5; у 2011 році – 40,3 : 52,3; у 2012 році – 38,1 : 55,2; у 2014 році – 41,3 : 52,4, у 2015 році – 33,4 : 59,1; у 2016 році – 33,4 : 59,1; у 2016 – 40,1 : 53,4, у 2017 – 37,5 : 56,5.

Поступово зменшується в Україні частка неподаткових надходжень місцевих бюджетів. Так, у 2008 році вона становила 5,6%, а у 2010 році зменшилась до 5,5 %, і далі – знову зменшилась до 5,3 % у 2014 році, у 2015 році збільшились до 6,8 % та у 2016 році – 6 %, а у 2017 році – до 5,6%. Протягом 2008 – 2017 років спостерігалось поступове зменшення частки доходів від операцій з капіталом в структурі місцевих бюджетів України. Даний показник зменшився з 3,3 % в 2008 році до 0,4 % в 2016 та 2017 роках. Незначною залишається роль цільових фондів у формуванні доходів місцевих бюджетів: протягом 2008-2017 років їх частка поступово зменшилась від 1,7% у 2008 році до 0,0 % у 2017 році або на 25.

Найбільша питома вага податкових надходжень місцевих бюджетів у їх загальному обсязі належить ПДФО, середнє значення якого за період 2013-2017 років становило 61,4%. При тому, спостерігається тенденція до зменшення питомої ваги ПДФО за роками. Так у 2013 та 2014 роках значення податку було стабільним та становило 70,8%, 71,6% відповідно. У 2015 році спостерігається стрімке зниження його обсягів до 55,9%, а у 2016 році – 53,8%, а у 2017 році цей показник склав 55%.

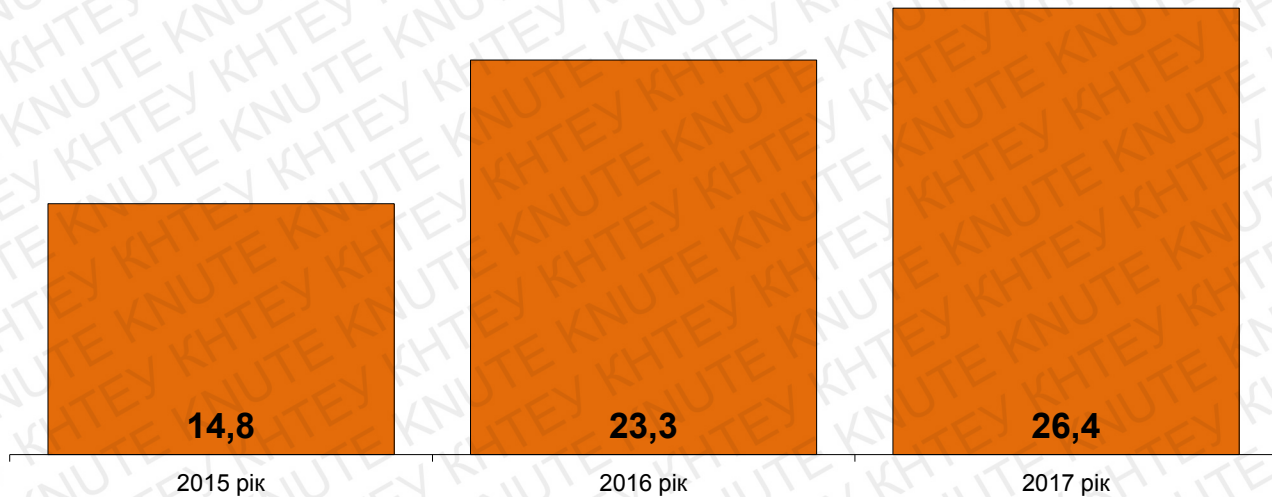
ПДФО та плата за землю або земельний податок складають понад 80 відсотків усіх податкових надходжень місцевих бюджетів. Зазначимо, що ці два податки відносяться до «закріплених», тобто закріплюються органами центральної влади за місцевими бюджетами як джерела фінансування повноважень, делегованих державою на місцевий рівень. З огляду на зазначене, місцеві органи влади та органи місцевого самоврядування не можуть напряму суттєво впливати на збільшення надходжень від зазначених податків, однак у їх розпорядженні є інструменти так званого «непрямого» впливу через здійснення заходів щодо ефективного управління земельними ресурсами, активізації ринку праці, зменшення частки тіньової економіки тощо.

Показник податку на прибуток підприємств мав нестабільну тенденцію до зростання протягом періоду. Так, у 2013 році – 0,7%, а у

2014 зменшився до рівня 0,3%. З 2015 року стрімко зріс до 4,4% у, 2016 зменшився до 4%, а в 2017 році до 3,2% загального обсягу податкових надходжень. Зазначене пояснюється внесенням змін до Бюджетного кодексу України щодо передачі із державного бюджету до обласних бюджетів 10 відсотків податку на прибуток підприємств приватного сектору економіки.

Протягом досліджуваного періоду спостерігалась тенденція до зростання частки місцевих податків і зборів у структурі податкових надходжень до місцевих бюджетів. Так, у 2013 році – 8,0%, у 2014 році – 9,2%, у 2015 році – 27,5%, у 2016 році – 28,8 %, у 2017 році – 26,2%. Найбільш вагомою складовою місцевих податків і зборів є єдиний податок, частка якого за досліджуваний період зросла більше ніж у два рази. Так, у 2013 році податок становив 5,6% місцевих податків і зборів, у 2014 році – 8,5% а у 2015 та 2016 роках – 11,2% та 11,7%.

Надходження місцевих податків у 2017 році становили 53282 млн. грн. Основну частку у загальному обсязі надходжень місцевих податків становлять: податок на майно (54,5 %) та єдиний податок (45,2 %). Надходження податку на майно у 2017 році становили 29056,1 млн. грн., в яких найбільшу частку становлять надходження земельного податку і орендної плати за землю (90,8 %). Надходження земельного податку і орендної плати до загального фонду зведеного бюджету у 2017 році становлять 26384,5млн. грн.. Порівняно з 2016 роком надходження збільшились на 3060,9млн. грн., або на 13,1 %.

Складено автором за джерелом [56]

Рис.2.2. Динаміка надходжень земельного податку і орендної плати за землю до місцевих бюджетів України у 2015-2017 роках (млрд.грн.)

Надходження єдиного податку у 2017 році становили 24083,4 млн. грн., що на 40,3 %, або на 6916,3 млн. грн. більше ніж за 2016 рік, що пояснюється збільшенням кількості платників єдиного податку у 2017 році в порівнянні з 2016 роком. Так, кількість платників єдиного податку I групи зросла на 5,2 %, II групи – на 5,2 % та III групи – на 16 %.

У 2017 році надходження акцизного податку з реалізації суб'єктами господарювання роздрібної торгівлі підакцизних товарів становило 6000,8 млн. грн., або 82,9 % затвердженого місцевими радами показника. Проти 2016 року надходження знизились на 5627,4 млн. грн., або на 48,4 %, що пояснюється скасуванням у 2017 році акцизного податку з роздрібного продажу пального, який займав майже 60 відсотків акцизного податку до місцевих бюджетів у 2016 році. При цьому, Законом України від 20.12.2016 №1789 «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України», з метою компенсації втрат місцевих бюджетів від скасування акцизного податку з роздрібного продажу пального, передбачено спрямування частини (13,44 %) акцизного податку з виробленого та ввезеного пального до бюджетів місцевого самоврядування. У 2017 році

надходження до місцевих бюджетів частини акцизного податку з пального склали 7155,2 млн. грн..

Крім того, у 2017 році до бюджетів місцевого самоврядування надійшло 364,6 млн. грн. компенсації недонаходжень акцизного податку з пального порівняно з попереднім роком, відповідно до пункту 43 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України та Порядку зарахування частини акцизного податку з виробленого в Україні та ввезеного на митну територію України пального до бюджетів місцевого самоврядування, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 08.02.2017 № 96 «Деякі питання зарахування частини акцизного податку з виробленого в Україні та ввезеного на митну територію України пального до бюджетів місцевого самоврядування».

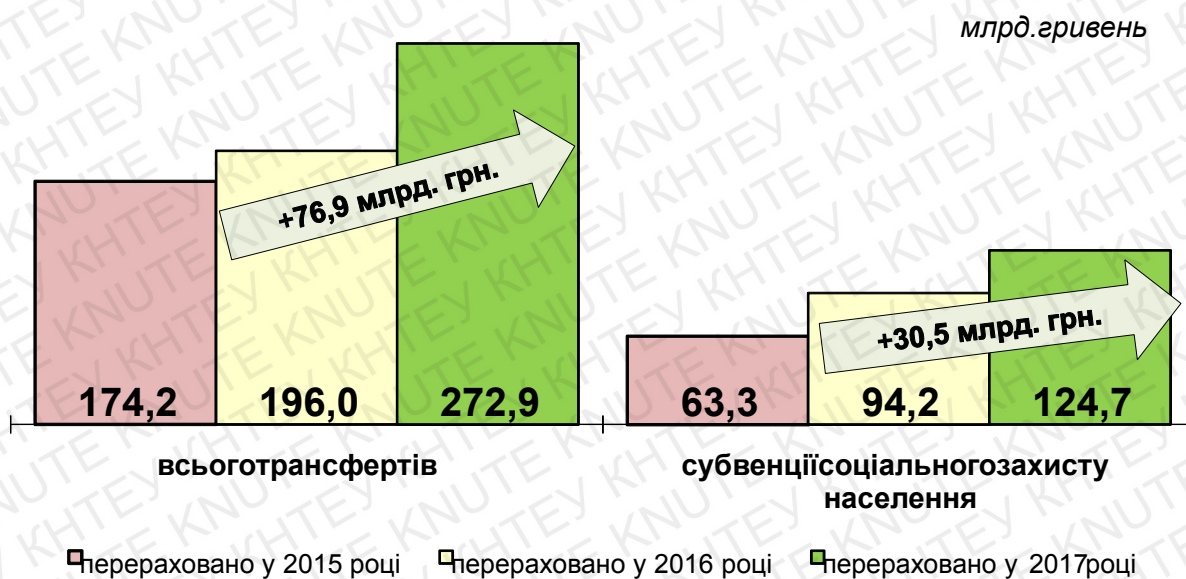
На сучасному етапі проведення бюджетної децентралізації ухвалено Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні та внесено зміни до Бюджетного кодексу України та до Податкового кодексу України. Бюджетна децентралізація передбачає передачу певних функцій та повноважень з центрального рівня на місцеві бюджети.

Відповідно до статей 64-66 Бюджетного кодексу України внесено зміни до складу доходів видів місцевих бюджетів з метою підвищення фінансових можливостей органів місцевого самоврядування. Сприяння підвищенню фінансової самостійності місцевих органів влади здійснено через збільшення бази джерел надходжень місцевих бюджетів, в тому числі і за рахунок перенесення доходів із державного бюджету на місцевий рівень: 100 відсотків плати за надання адміністративних послуг і державного мита (перенесено з державного бюджету); 10 відсотків податку на прибуток підприємств приватного сектору економіки, який відповідно до норм Кодексу зараховується до обласних бюджетів (перенесено з державного бюджету); запровадження збору з роздрібного

продажу підакцизних товарів (пиво, алкогольні напої, тютюнові вироби, нафтопродукти) за ставкою 5 відсотків вартості реалізованого товару; розширення бази оподаткування для податку на нерухомість за рахунок комерційного (нежитлового) майна та автомобілів з великим об'ємом двигуна; збільшення з 35 до 80 відсотків нормативу зарахування до місцевих бюджетів екологічного податку.

За результатати проведеного аналізу встановлено, що фінансова забезпеченість місцевих бюджетів прямо залежить від офіційних трансфертів, що мають тенденцію до стійкого зростання, що зображено у табл. 2.3 та рис. 2.2. Так, їх питома вага у доходах місцевих бюджетів у 2013 році складала 55,2%, в той час як у 2013 вже 52,4%, у 2014 році – 56,4%, а у 2015 році склався найвищий показник - 59,1%, у 2016 році зменшився до 53,4%, а у 2017 році цей показник становив 54,3% загальної кількості надходжень. Зазначене свідчить про вагомую роль фінансової допомоги органів державного управління у наповненні місцевих бюджетів. При цьому, у 2013 році темпи прискорення зростання доходної частини місцевих бюджетів знайшлися на 1,9% при зростанні обсягу міжбюджетних трансфертів на 10,2%. У 2014 році доходи зросли лише на 4,8%, а офіційні трансферти - на 29,2%. У 2016 році ситуація дещо покращилась та темпи зростання доходів випередили темпи зростання трансфертів, а саме доходи зросли на 24,3%, а офіційні трансферти - на 14,4%.

Темпи проросту доходів без урахування міжбюджетних трансфертів протягом досліджуваного періоду не мали стальної тенденції. Так, у 2013 році доходна частина без трансфертів зросли до рівня 16,3% та міжбюджетні трансферти – 23,5%, у 2013 році 10,2% та 4,3% відповідно. У 2014 році доходну частину невиконано на 3,9%, а міжбюджетні трансферти становили 29,2%, а у 2015 році доходи становили 19,2%, при цьому трансферти значно збільшились у порівнянні із попереднім роком та склали 44,4%. У 2016 році доходи зросли на 41,7%, трансферти зменшились до 14,4%.

Складено автором за джерелом [56]

Рис.2.3. Показники перерахування трансфертів з Державного до місцевого бюджетів у 2015-2017 роках

Аналізуючи обсяги міжбюджетних трансфертів та інших надходжень до місцевих бюджетів встановлено, що трансферти протягом 2007-2017 років значно перевищували обсяги податкових надходжень, що відображено у табл. 2.4. Так, найбільший розрив відбувся у 2013 році - офіційні трансферти склали 55,2% у загальному обсязі доходів місцевих бюджетів, в той час як податкові надходження лише 38,1%, у 2013 році таке співвідношення становило 41,3 : 52,4%, у 2014 році - 37,7 : 56,4%, у 2015 році – 33,4 : 59,1%, що є найвищим показником за період та у 2016 році – 40,1 : 53,4% відповідно. Це свідчить про недостатній рівень фінансової стабільності та незалежності місцевих органів влади за рахунок податкових надходжень. Низький рівень неподаткових надходжень свідчить про недостатню активність місцевих органів влади щодо забезпечення виконання доходної частини бюджету з метою надання на якісному рівні суспільних послуг та збільшення фінансових ресурсів місцевих бюджетів.

У 2017 році забезпечувалось виконання усіх зобов'язань щодо перерахування міжбюджетних трансфертів. Так, у 2017 році із Державного бюджету України до місцевих бюджетів було перераховано трансфертів на загальну суму 272941,6 млн. грн., що на 76987,2 млн. грн., або на 39,3 % більше ніж у 2016 році, у тому числі трансфертів із загального фонду – 261573,1 млн. грн., що на 66307,8 млн. грн., або на 34 % більше порівняно з 2016 роком. Базова дотація з державного бюджету місцевим бюджетам перерахована в сумі 5815,5 млн. грн., що на 1071,3 млн. грн., або на 22,6 % менше порівняно з 2016 роком. У межах фактичних зареєстрованих фінансових зобов'язань із загального фонду державного бюджету за 2017 рік місцевим бюджетам перераховано: субвенції на забезпечення соціального захисту населення у 2017 році у сумі 124675 млн. грн. Питома вага вищезазначених субвенцій у загальній сумі всіх трансфертів загального фонду державного бюджету – 47,7 %; медичну субвенцію у сумі 56220,1 млн. грн., питома вага якої у загальній сумі всіх трансфертів загального фонду державного бюджету – 21,5 %; освітню субвенцію у сумі 51487,6 млн. грн., питома вага якої у загальній сумі всіх трансфертів загального фонду державного бюджету – 19,7 %. Крім того, у 2017 році забезпечено 100-відсоткове виконання планових показників за субвенціями: на соціально-економічний розвиток окремих територій – 3734 млн. грн.; на відшкодування вартості лікарських засобів для лікування окремих захворювань – 700 млн. грн.; на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад – 500 млн. грн.; на будівництво житла учасникам АТО – 493,6 млн. грн.

2.2. Особливості виконання місцевих бюджетів за видатками

Кількісні показники дають уявлення про величину видатків, а якісні показники характеризують економічну природу і суспільне призначення окремих їх складових. Обсяг і структура бюджетних видатків

відображають пріоритети суспільного розвитку на даному етапі, ступінь децентралізації бюджетної системи, рівень життя населення, економічні аспекти розвитку територій та, у кінцевому підсумку, дають уявлення про рівень соціально-економічного розвитку держави у майбутньому.

Реформою місцевого самоврядування передбачено розширення повноважень щодо прийняття рішень у сфері охорони здоров'я, комунального господарства, освіти, гуманітарній сфері тощо. Запропоновано сформувати пакет інструментів фінансового характеру, які сприятимуть забезпеченню бюджетної автономії та фінансової самостійності місцевих бюджетів. Метою Концепції є визначення напрямів, механізмів і строків формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності. З метою досягнення мети визначено завдання щодо забезпечення чіткого розмежування повноважень у системі органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади різних рівнів, що дозволить покращити населенню рівень надання суспільних благ та послуг.

Про роль видатків місцевих бюджетів у розвитку регіонів та бюджетній системі держави свідчить їх частка у валовому внутрішньому продукті та видатках зведеного бюджету держави. Починаючи з 2001 року розпочалось поступове збільшення даного показника у 2010 році до 13,9%, у 2011 році - 13,6 %, у 2012 році – 15,7%. У 2013-2014 роках показник зменшується до рівня – 15,0% та 14,3%, а у 2015, 2016 та 2017 роках зменшився до 14%, 14,5% та 14,7 % відповідно. Частка видатків місцевих бюджетів у видатках зведеного бюджету держави була найвищою у 1995 році – 47,3 % та у 1998 році – 48,1 %, а починаючи з 1999 року почалось її зменшення до найнижчого значення у 2000 році – 35,3 %. Починаючи з 2001 року спостерігалось поступове збільшення

показника до 44,9 % у 2012 році. При цьому, у 2013-2014 роках показник зменшився до рівня 43,2% та 42,7%, а 2015 та 2016 роках він зменшився до 40,7% та 41,4% відповідно. Середнє значення частки видатків місцевих бюджетів у ВВП за 1993-2011 роки становило 13,5 %, а у видатках зведеного бюджету держави – 41,5 %. Частка видатків місцевих бюджетів у ВВП в Україні у середньому є вищою, ніж в країнах з перехідною економікою, де даний показник у середньому дорівнює 7-8 %, але є меншим, ніж у країнах з розвинутою економікою, де даний показник у середньому становить 17-18 % [47, с. 297].

Таблиця 2.2

Структура видатків місцевих бюджетів України у 2012-2017 роках, %

Функціональна класифікація	2012р.	2013р.	2014р.	2015р.	2016р.	2017р.
Загальнодержавні функції	6,1	6,4	5,5	4,8	5,3	4,9
Громадський порядок, безпека та судова влада	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1
Економічна діяльність	4,8	4,9	8,9	8,8	4,3	4,1
Охорона навколишнього природного середовища	0,5	0,4	0,5	0,5	0,4	0,4
Житлово-комунальне господарство	5,3	3,3	4,6	8,9	3,5	7,8
Охорона здоров'я	21,3	22,5	21,4	21,2	22,2	20,6
Духовний та фізичний розвиток	3,7	4,0	3,8	3,7	3,9	4
Освіта	31,4	31,9	32,6	32,0	33,9	31,6
Соціальний захист та соціальне забезпечення	20,1	22,0	23,2	22,50	25,7	25,5
Всього	100	100	100	100	100	100

Складено автором за джерелом [51]

За даними Державної казначейської служби загальний обсяг видатків місцевих бюджетів України зріс у майже чотири рази. Зростання видатків відбувалось швидшими темпами, ніж зростання доходів місцевих бюджетів і валового внутрішнього продукту – три рази. Така тенденція пояснюється тим, що більшу частку у бюджетних видатках займають видатки на соціальні цілі, а мінімальні соціальні стандарти, які лежать в основі їх обчислення, зростали більшими темпами, ніж темпи зростання

обсягів ВВП. При цьому, у 2009 році при зменшенні темпів зростання доходної частини та обсягів ВВП на 3,8%, видатки збільшились на 0,2% у порівнянні із попереднім роком. У 2014 році при збільшенні обсягів ВВП на 7,7%, видатки зменшили на 1,3% та доходи на 3,9%. Найбільші показники зростання видатків та доходів відбулись у 2016 році та становили – 25,% та 41,7% відповідно, при зростанні ВВП на 20,4% у порівнянні із 2015 роком.

З 2012 року найбільшу частку у видатках місцевих бюджетів України займають видатки на освіту. Протягом 2012 – 2017 років їх частка збільшилась з 31,4 % у 2012р. до 31,6 % у 2017р., найвище значення показника у 2016 році – 33,9%. Значне місце в структурі видатків займають видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення. Значення показника склалось у 2012 році – 20,1%, у 2013 році – 22 %, у 2014 році – 23,2%, у 2015 році – 22,5%, у 2016 році – 25,7%, та у 2017 році – 25,5%. Видатки на охорону здоров'я у 2012 році склали 21,3%, у 2013 році було найвище значення – 22,5%, у 2014 році їх частка зменшилась до 21,4%, у 2015 році – 21,2%, у 2016 – 22,2%, та у 2017 році зменшились до 20,7%. В останні роки збільшуються суми фінансування з місцевих бюджетів на соціальний захист та соціальне забезпечення.

Обсяги видатків на загальнодержавні функції мали незначні коливання, а саме, у 2012 році – 6,1%, у 2013 році – 6,4%, у 2014 році – 5,5%, у 2015 році – 4,8%, у 2017 році – 3,3%, та у 2017 році – 4,9%. Фінансування економічної діяльності має незначні зміни. Так, з 2012 року їх частка у загальному обсязі видатків зменшилась з 4,8% до 4,1% у 2017 році, що було негативним, оскільки зменшення фінансування на цю мету не стимулює економічний розвиток та оновлення матеріально-технічної бази регіонів. У 2014 році спостерігається їх значне зростання на 2,1% (6,9%) та у 2015 році на 1,1% (5,8%). Видатки на духовний та фізичний розвиток зростали з 2012 року з 3,7% до 4% у 2017 році, а у 2015 році зменшились та становили – 3,7% відповідно. Видатки на житлово-

комунальне господарство протягом 2012 – 2017 років мали нестабільну тенденцію: у 2012 році – 5,3 %, у 2013 році вони зменшились до 2,9 % та зросли до 4,5 % у 2014 році, у 2015 та 2017 роках цей показник був найбільший та складав 8,9% та 7,8%. Такі коливання є негативними, оскільки ця галузь потребує кардинального оновлення, яке можливе лише за умов стабільного та повноцінного фінансування.

Як свідчить попередній аналіз, найбільшу питому вагу у видатках місцевих бюджетів України займають видатки на соціальні цілі. Видатки на фінансування окремих функцій зростали неоднаковими темпами. Високими темпами зростали видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення збільшились протягом періоду на 112,3%. Зростання видатків на економічну діяльність становило 167,8%. Видатки на громадський порядок та судову владу зросли на 82,7%, при цьому зростання видатків на загальнодержавні функції за період становило 53,2%. Нижчими від середніх темпів зростання видатків за 2012 - 2017 роки були темпи росту видатків на: духовний та фізичний розвиток - 46,5% приросту, освіту - 32,7%. Всі групи видатків зростали вищими темпами, ніж ВВП, крім видатків на фінансування житлово-комунального господарства.

Як свідчить проведений аналіз, найбільшу питому вагу у видатках місцевих бюджетів України займають видатки на соціальні цілі. Дана тенденція є позитивною, оскільки підвищення соціальних стандартів життя людей поліпшує якість життя громадян і їх добробут і, в кінцевому випадку, підвищує продуктивність праці. Зазначене обґрунтовує посилення протягом останніх років соціальної спрямованості видатків місцевих бюджетів. Поряд з цим, проведений аналіз підтверджує недостатній рівень стабільності пріоритетів бюджетної політики у сфері видатків, що викликане зміною нормативно-правового актів регулювання діяльності органів місцевого самоврядування, а також завдань соціального та економічного розвитку протягом бюджетного періоду.

Проведений аналіз видатків місцевих бюджетів є свідченням того, що такі видатки як освіта, охорона здоров'я, духовний та фізичний розвиток здійснюється в основному за рахунок місцевих бюджетів, а послуги у сфері житлово-комунального господарства, соціального захисту фінансуються з державного бюджету. Таким чином, переважна більшість фінансових ресурсів спрямовується на виконання делегованих повноважень органів місцевого самоврядування, що в певній мірі обмежує їх самостійність.

Необхідною передумовою децентралізації є фінансова незалежність місцевих бюджетів з метою ефективного виконання своїх повноважень. Невідповідність видаткових повноважень місцевої влади фінансовим можливостям доходної бази створює умови для порушення принципу фінансової еквівалентності, відповідно до якого розподіл податків має відповідати розподілу видаткам. Незважаючи на внесення змін до Бюджетного кодексу України видатки місцевих бюджетів недостатньо забезпечені доходами для їх забезпечення виконання. Важливим є підвищення рівня спроможності місцевих органів влади у збільшенні обсягів наповнення дохідної частини бюджету, в тому числі як за рахунок податкових надходжень, так і неподаткових із одночасним зменшенням прямої залежності від обсягів отримання трансфертів з державного бюджету.

Для підвищення ефективності діяльності місцевих органів та їх відповідальності за надання суспільних благ та послуг населення необхідним є запровадження чіткого розподілу функціональних та видаткових повноважень в системі органів місцевого самоврядування. Бюджетна система України характеризується великою кількістю повноважень, що перебувають у спільному відання різних рівнів влади – центрального, регіонального та місцевого. На практиці це призводить до низького рівня визначення відповідальності, нерівномірного рівня фінансової

забезпеченості установ однієї галузі та зниження ефективності надання послуг в цілому.

Отже, розподіл видаткових повноважень у системі органів місцевого та видатків між рівнями бюджетів бюджетної системи потребує подальшого удосконалення з метою забезпечення прийняття ефективних рішень про надання суспільних і соціально-значущих благ і послуг у системі органів місцевого самоврядування та фінансування відповідних видів видатків повинні належати одному рівню влади, для повноважень, які виконуються за дорученням органів влади інших рівнів, мають визначатись умови їх фінансування. Важливим є встановлення чіткої відповідальності за здійснення власних і делегованих повноважень органів місцевого самоврядування з метою уникнення ускладнень фінансування видатків сфері освіти, охорони здоров'я, культури та ін.

РОЗДІЛ 3. Напрямки удосконалення місцевих фінансів в економічній системі держави

3.1. Проблеми формування доходної місцевих бюджетів

Вагомий вплив на стан вітчизняної економіки здійснює регіональний рівень, де головною економічною складовою є місцеві фінансові ресурси. Фінансова незалежність органів місцевого самоврядування значною мірою залежить від величини та ефективності використання фінансових ресурсів. Сутність фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування розглядається як фонди грошових коштів адміністративно-територіальної одиниці, що формуються в результаті надходжень у різних формах у процесі перерозподілу ВВП і забезпечують фінансування власних та делегованих функцій місцевої влади.

На обсяги фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування впливає багато чинників, головні серед яких:

- розподіл повноважень між органами державної влади й місцевим самоврядуванням;
- розподіл дохідних джерел державного та місцевого бюджетів;
- чинна система оподаткування, перелік податків і внесків, їх ставки, пільги;
- організація міжбюджетних відносин і порядок надання трансфертів місцевим бюджетам з державного бюджету;
- стан фінансового ринку країни й реальні можливості органів місцевого самоврядування у сфері використання запозичених (кредитів) і залучених коштів (місцевих позик);
- склад і фінансовий стан підприємств та інших суб'єктів господарювання, які належать до місцевого господарства;

- конкретні зусилля органів місцевого самоврядування, спрямовані на забезпечення соціально-економічного стану територій, населених пунктів, пошук альтернативних джерел доходів.

Структура фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування розглядається як система, що складається із складових: доходи місцевих бюджетів, кошти цільових фондів, фінансові ресурси підприємств комунальної власності, благодійні та спонсорські внески, пожертвування, інші ресурси, передбачені законодавством.

Фінансові ресурси місцевої влади повинні відповідати обсягам її повноважень, установленим конституцією або законодавством. Зважаючи на значущість доходів місцевих бюджетів у фінансовому забезпеченні розвитку адміністративно-територіальні одиниці, тому акцентовано увагу на диверсифікації доходів місцевих бюджетів.

Проблема формування дохідної бази місцевих бюджетів останніми роками перебуває в центрі уваги науковців, працівників органів виконавчої влади й місцевого самоврядування та фінансових органів. Сьогодні діюча система акумулювання доходів бюджетів України характеризується низьким рівнем частки власних доходів місцевих бюджетів, що породжує збільшення обсягів міжбюджетних трансфертів. Постійна нестача фінансових ресурсів в органів місцевого самоврядування та нестабільність структури доходних джерел стали проблемою національного значення. Тому вдосконалення процесів організації міжбюджетних відносин у частині формування фінансових ресурсів регіонів залишається дуже актуальним питанням. Проблеми реформування та вдосконалення системи формування дохідної частини місцевих бюджетів розглядалися та досліджувалися в працях багатьох учених, а саме: І.Демків, О.Василика, В.Зайчикової, І.Луніної, В.Опаріна, Ц.Огня, В.Павлюк, І.Проніної, В.Слухaya, Я.Чугунова. Належне місце в розробці цих проблем займають роботи західних учених А.Вагнер, Р.Гнейста, Л.Штейна. Проте пошук оптимальних інструментів та

механізмів комплексного вирішення проблем наповнення місцевих бюджетів продовжується.

Питання оптимізації формування фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування набувають особливої актуальності в умовах ринкової трансформації українського суспільства та в контексті нового Бюджетного кодексу. Діюча система акумулювання доходів місцевих бюджетів характеризується низьким рівнем частки власних доходів місцевих бюджетів, що відображається нарощуванням обсягів міжбюджетних трансфертів. Реальні фінансові можливості місцевих органів влади значно обмежуються, що, у свою чергу, є гальмівним фактором демократичних перетворень у державі. Відносний характер фінансової незалежності місцевого самоврядування актуалізує проблему диверсифікації доходів місцевих бюджетів в Україні.

Наукові дослідження оптимізації фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування, зважаючи на вищесказане, є важливими та актуальними з огляду на пошук дієвих механізмів зміцнення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування.

Більшість наукових праць орієнтована на виявлення загальних тенденцій функціонування місцевих бюджетів, їх формування та використання. Однак поки що залишаються недостатньо висвітленими проблематика та напрями диверсифікації доходів місцевих бюджетів України.

Так, аналіз доходів місцевих бюджетів України (без урахування міжбюджетних трансфертів) показує, що в останні роки спостерігалось збільшення не лише номінального рівня показників, але й щорічних темпів його зростання.

Зниження рівня податкових надходжень зумовлено такими причинами:

- значним погіршенням фінансово-економічного становища підприємств комунальної власності;

- збереженням максимального розміру єдиного податку для фізичних осіб;
- прив'язкою максимального розміру ставок декількох місцевих податків і зборів до показника неоподатковуваного мінімуму доходів громадян.

Досвід формування місцевих бюджетів після набуття чинності положень нового Бюджетного кодексу не підтверджує повної фінансової самостійності місцевих бюджетів. Аналіз практики процесів формування та мобілізації доходів місцевих бюджетів територіальних громад дав можливість виявити:

- місцеві податки й збори не відіграють істотної ролі у формуванні міського бюджету, а є доповненням до загальнодержавних податків;
- трансферти посідають значну частку у структурі доходів місцевих бюджетів;
- обмеженість повноважень органів місцевого самоврядування в питаннях розширення переліку неподаткових надходжень;
- незважаючи на існування законодавчої бази щодо бюджетної сфери, не створено чіткого механізму формування доходів місцевих бюджетів, про що свідчать проблеми їх наповнюваності;
- відсутність практики органів місцевого самоврядування (ОМС) з випуску місцевих позик з метою формування доходної частини бюджетів на регіональному рівні;
- низький рівень дієвості органів місцевого самоврядування у частині мобілізації фінансових ресурсів шляхом розміщення коштів місцевих бюджетів на депозитних рахунках в установах банків, про це свідчить незначна частка таких доходів у їх структурі;
- згідно нового Бюджетного кодексу України продовження практики визначення обсягів трансфертів місцевим бюджетам без урахування показника результативності трансфертної політики, зокрема,

середньодушового показника валової доданої вартості регіонального продукту;

- недосконалість методики оцінювання соціально-економічного розвитку територіальних громад.

Крім цього, сьогодні в Україні існує низка суттєвих проблем щодо формування дохідної бази місцевих бюджетів:

- низький рівень ресурсної забезпеченості;
- слабка мотивація місцевої влади;
- низький рівень виконавчої дисципліни;
- недосконалість бюджетного процесу.

Отже, у контексті прийняття нового Бюджетного кодексу важливою особливістю фінансової незалежності місцевого самоврядування залишається її відносний характер. Проте, трансфери є економічно виправданими за умов неспроможності органів влади різних рівнів рівномірно організувати корисність місцевих суспільних благ і послуг, а через оподаткування досягти фіскальної еквівалентності, тобто привести у відповідність коло користувачів благами і послугами і тих, хто платить податки до бюджету відповідного рівня.

Разом з тим забезпечення фінансової незалежності дало б змогу підвищити ефективність діяльності місцевого самоврядування з метою більш повного задоволення потреб і реалізації інтересів територіальних громад.

Отже, узагальнення практики та проблематики існуючої системи формування місцевих бюджетів України дозволяє зробити висновки про те, що для зміцнення їх доходної частини необхідно:

- урахувати рівень податкових надходжень у розрахунку на одиницю виробленої в регіоні валової доданої вартості;
- підвищити роль органів місцевого самоврядування та податкової служби в легалізації доходів місцевих підприємців з метою наповнення доходної частини місцевих бюджетів податковими надходженнями;

- удосконалити порядок мобілізації доходів до місцевих бюджетів шляхом спрощення процедури сплати податків до бюджету. Зокрема, припинення практики щорічного перевідкриття органами Державної казначейської служби рахунків, призначених для зарахування бюджетних надходжень та зменшення кількості таких рахунків;
- розширити перелік неподаткових платежів, які запроваджуються за рішенням місцевих рад, і дати органам місцевого самоврядування право регулювати їх розміри та встановлювати порядок їх справляння;
- удосконалити практику справляння податку на нерухомість, який є потенційним джерелом диверсифікації доходів місцевих бюджетів в Україні;
- збільшити вплив органів місцевого самоврядування на наповнення місцевих бюджетів шляхом надання самостійних прав у місцевому оподаткуванні;
- розвинути інститут місцевих податків і зборів у напрямі, який відображатиме політику органів місцевого самоврядування в галузі зайнятості, соціального захисту населення, охорони навколишнього природного середовища;
- запровадити дієвий контроль за сплатою місцевих податків і зборів, їх правильним обчисленням та своєчасним нарахуванням шляхом закріплення функції з його здійснення за відповідними контролюючими органами .

3.2. Шляхи підвищення ефективності функціонування системи місцевих фінансів

В Україні триває процес становлення національної фінансової системи. Важливою складовою цього процесу є відродження місцевих фінансів як об'єктивної економічної реальності, властивої фінансовим

системам усіх сучасних цивілізованих держав, що пов'язано з радикальною зміною концепції державної влади.

У сучасних умовах неабиякого значення набуває використання місцевих бюджетів як найдієвішого інструменту управління економікою і важливої основи фінансового забезпечення повноважень держави та місцевих органів влади у процесі виконання конституційних повноважень. Побудова ефективної моделі розвитку економіки ринкового типу потребує теоретичного переосмислення і практичного дослідження фінансових ресурсів місцевих органів влади, визначення напрямів реструктуризації доходів бюджету й визначення їхньої ролі у збалансованому розвитку зобов'язань та фінансових можливостей держави.

Формування місцевих фінансів, як і всієї фінансової системи України, відбувається в жорстких умовах. Це гальмує процес становлення основ фінансової автономії місцевих органів влади. В даний час регіональні фінанси знаходяться в незадовільному стані.

Фінансові проблеми місцевої влади набули великої гостроти. Хронічна нестача грошей, фінансових ресурсів у органів місцевого самоврядування та нестабільність їхніх доходних джерел стали проблемою справді загальнодержавної ваги. Як наслідок, на місцях не вирішуються найболючіші життєві проблеми людей, занепадають міське господарство, соціально-культурна сфера, освіта, охорона здоров'я, погіршується стан доріг та інших засобів комунікації. До цього додається ще й надзвичайно неефективна, збанкрутіла система менеджменту як у центрі, так і на місцях, що базується на старих управлінських традиціях, коли все намагалися вирішувати з єдиного центру. За цих умов саме процес прискореного формування місцевих фінансів має стати серйозним фактором стабілізації ситуації в країні.

До найбільш гострих проблем у сфері формування місцевих бюджетів, а також їхніх відносин із державним бюджетом України, у першу чергу, варто віднести використання вільних бюджетних коштів,

нестабільність доходної бази, неефективну систему вилучення надлишків загальнодержавних податків, недостатнє фінансування з державного бюджету.

Так, відповідно до ст. 65 закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», прибутки, отримані додатково в ході виконання місцевих бюджетів, а також суми перевищення прибутків над витратами, що утворилися в результаті збільшення надходжень у бюджет або економії витрат, вилученню не підлягають, крім випадків, передбачених законодавством. Рішення про використання цих коштів приймається відповідною радою. Метою прийняття цієї статті було забезпечення зацікавленості регіонів у збільшенні доходної частини місцевих бюджетів. Проте, в зв'язку із відсутністю прозорої системи норм вилучення надлишків бюджетних надходжень з місцевих бюджетів у державний і чіткого механізму їхнього перерозподілу, стаття практично не виконується. При цьому є неузгодженими надходження місцевих бюджетів та суми, що відраховуються ними до державного бюджету. Це позбавляє органи місцевого самоврядування стимулів для збору загальнодержавних податків.

Ще один аспект цієї проблеми — нестабільність нормативів у системі відрахувань загальнодержавних податків із місцевих бюджетів у державний. Відповідно з чинним законодавством, нормативи відрахувань від загальнодержавних податків щорічно визначає вищий орган місцевого самоврядування. При цьому щорічно змінюються види податків, які належать зарахуванню в місцеві бюджети, що порушує стабільність доходної бази останніх.

Ситуація ускладнюється надмірною централізацією коштів на державному рівні, що ставить можливості реалізації місцевими органами влади покладених на них функцій у повну залежність від Державного бюджету.

Позиція Міністерства фінансів у цьому питанні обумовлена адміністративно-територіальним режимом України як унітарної, а не федеральної держави, а також недостатнім кваліфікаційним рівнем місцевих органів влади для фінансування бюджетних програм. Разом з цим, як відомо, Франція, яка має аналогічний адміністративно-територіальний устрій, фінансує з державного бюджету близько 40% витрат консолідованого бюджету.

При цьому необхідно відзначити існуючий суб'єктивізм у розподілі бюджетних ресурсів, коли, по-перше, тому або іншому регіону віддається перевага у виділенні коштів, а по-друге, — бюджетні кошти виділяються непропорційно і нерівномірно.

Ще однією проблемою є невідповідність делегованих повноважень місцевих органів влади і надходженню коштів на ці цілі. Ситуацію ускладнюють органи державної влади, які при складанні бюджету і визначенні розмірів трансфертів "забувають" забезпечити фінансуванням усі передані на місця повноваження. Крім того, регіони України дуже різняться за рівнем життя, промислового виробництва, розвитку підприємництва. А українська бюджетна система передбачає "подушне" вирівнювання бюджетних витрат.

В економічно розвинених країнах фінансові проблеми регіонів розв'язуються через надання місцевим органам влади стабільно закріплених доходних джерел, розширення сфери місцевого оподаткування та реформування всієї системи міжбюджетних взаємовідносин. Однак, практика України вже виявила численні конфлікти між державою і керівниками органів місцевого самоврядування у фінансовій сфері. Така ситуація є наслідком того, що більшість проблем місцевих фінансів, як і місцевого самоврядування загалом, залишаються неврегульованими в праві.

Аналіз фінансових проблем місцевих органів влади, проведений відомим ученим В. Кравченком, свідчить, що податкові доходи на території України формуються досить нерівномірно..

У таких умовах проблеми бюджетного вирівнювання продовжують загострюватися. При збільшенні диспропорцій у територіальному розміщенні податкової бази органам державної влади дедалі важче здійснювати бюджетне вирівнювання для забезпечення єдиного стандарту послуг, які надаються за рахунок бюджету на всій території держави.

За цих обставин зростають обсяги перерозподілу фінансових ресурсів безпосередньо через Державний бюджет України, що гостро критикується як представниками влади «багатих» територій, так і окремими політичними силами.

Для вирішення проблем, що виникають при формуванні місцевих бюджетів в Україні доцільно запропонувати такі заходи:

1. Розробити правові засади й механізм бюджетного регулювання в Україні, де зафіксувати стабільні частки різних рівнів влади – центральної, регіональної, місцевої – у розподілі загальнодержавних (регулюючих) податків.
2. Залишати у розпорядженні місцевих органів влади значний відсоток від усіх платежів, що збираються на їх території. Це стимулюватиме місцеву владу до економічного, соціального та культурного розвитку регіонів.
3. Створення ринку муніципальних цінних паперів. Акумуляція коштів через випуск облігацій місцевих позик — явище нове для вітчизняної економіки, тому ринок муніципальних цінних паперів потребує якнайшвидшого розвитку, оскільки саме кошти, зібрані під відповідальність місцевої влади, в першу чергу, можуть бути спрямовані на збереження і розвиток виробничого потенціалу регіону, що відповідає інтересам не тільки влади, а і населення певної території.

4. Розробка та реалізація регіональної податкової політики, яка повинна ґрунтуватись на чіткому законодавчому розподілі повноважень та відповідальності між державними, територіальними і місцевими рівнями управління. Удосконалення податкової системи на макро- та мікроекономічному рівнях має здійснюватись шляхом встановлення стабільних ставок податкових надходжень до державного і місцевих бюджетів та розширення прав місцевих органів виконавчої влади щодо формування і використання місцевих податків та зборів.

5. В Україні необхідно створити багатоканальну систему формування бюджету, на основі якої кожен рівень бюджетної системи повинен мати власні доходи. Обсяг цих доходів має бути достатнім для забезпечення функцій і обов'язків, які покладаються на той чи інший рівень влади.

Слід зазначити, що основними напрямками подолання проблем, пов'язаних із формуванням місцевих бюджетів, є:

- чітке законодавче закріплення бюджетних повноважень і відповідальності влади при формуванні доходної частини місцевих бюджетів;
- підвищення контролю при сплаті та використанні доходів місцевих бюджетів;
- пошук альтернативних джерел наповнення доходної частини бюджетів фінансовими ресурсами;
- формування доходної частини на підставі об'єктивної оцінки їх податкового потенціалу;
- використання стабільних базових показників та нормативних розрахунків від державних показників до місцевих бюджетів.

Реалізація зазначених заходів та врахування досвіду економічно розвинених країн неодмінно сприятиме зміцненню фінансових основ діяльності органів місцевого самоврядування регіонів України, забезпечить сталий соціально-економічний розвиток територій,

підвищення соціального захисту та добробуту громадян. Тобто успішний соціально-економічний розвиток регіонів України можливий лише за умови проведення в державі реформ, результатом яких має стати формування нової, сучасної організації як державної влади, так і місцевого самоврядування.

Основними напрямками зміцнення фінансової незалежності місцевого самоврядування повинно стати: створення бюджетної системи та міжбюджетних взаємовідносин, що відповідатимуть розвитку місцевого самоврядування; розмежування відповідальності центральних й місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування у сфері надання державних і громадських послуг; розширення власної дохідної бази місцевих бюджетів усіх рівнів та створення відповідних стимулів для нарощування доходів; запровадження системи фінансового вирівнювання та системи трансфертів, що ґрунтуються на прозорій правовій основі та об'єктивних критеріях.

Із цією метою необхідно: запровадити прозору систему розподілу трансфертів між бюджетами різних рівнів, яка ґрунтуватиметься на об'єктивних показниках і критеріях; трансферти слід визначати як різницю між нормативними обсягами видатків та обсягами доходів, обрахованими із застосуванням коефіцієнта податкоспроможності регіонів, і надавати з єдиного фонду; підвищити роль місцевих органів влади щодо визначення ставок оподаткування окремих місцевих податків і зборів та розширити їх перелік; здійснити законодавче розмежування та закріплення між рівнями влади комунального майна як матеріальної та фінансової основи місцевого самоврядування; визначити повноваження щодо здійснення місцевими органами влади запозичень, їхніх обсягів і форм з метою фінансування місцевих бюджетів, запровадити спеціальні процедури державного фінансового контролю за борговими та іншими фінансовими зобов'язаннями органів місцевого самоврядування.

Прогресивні пропозиції стосуються і бюджету розвитку. На наповненості місцевих бюджетів чітко відображається ситуація із підприємницькою діяльністю та із залученням інвестицій. Крім існуючих на сьогодні джерел - коштів від відчуження майна, надходження дивідендів, коштів від повернення позик, запозичення та ін. – до бюджету розвитку (як складової спеціального фонду) зараховуватимуться: податок на прибуток підприємств (крім податку на прибуток підприємств і фінансових установ комунальної власності), єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва, плата за надання місцевих гарантій, частина коштів від продажу земельних ділянок несільськогосподарського значення. Обсяги залучених інвестицій здатні сприяти ефективному розвитку підприємницького комплексу, а ефективна діяльність господарського комплексу надає мультиплікативний ефект до зростання рівня доходності місцевих бюджетів. Тому позитивним є положення про перерахування частини податку на прибуток підприємств до бюджетів розвитку у складі спеціального фонду місцевих бюджетів, адже тим самим розширюється можливість місцевих органів здійснювати довгострокові капіталовкладення.

Місцеві бюджети є засобом акумулювання та перерозподілу доходів, необхідних для забезпечення впливу органів місцевого самоврядування на соціально-економічний розвиток територій та фінансування регіональних програм. Кожен орган влади повинен володіти своїми фінансовими джерелами, достатніми для вирішення соціально-економічних завдань регіону.

В Україні сьогодні процеси фінансово-бюджетної децентралізації хоча і набули незворотного характеру, але не мають системності і все ще не сприяють стимулюванню місцевих органів до пошуку джерел активізації власних економічних ресурсів.

Децентралізація бюджетної системи стала відповіддю на підвищення централізації фінансових потоків сьогодні та є одним із ключових напрямків бюджетної політики.

В умовах переходу до децентралізації управління фінансовими ресурсами обсяг надходжень у місцеві бюджети повинен відповідати потребам регіону. Важливим показником рівня бюджетної і податкової автономії місцевих органів щодо управління розвитком територій є рівень фінансово-бюджетної децентралізації.

Основним джерелом, що забезпечує мобілізацію доходів місцевих бюджетів є податкові надходження, які в свою чергу включають загальнодержавні податки і збори та місцеві податки і збори.

Збільшення обсягів надходжень від податку на доходи фізичних осіб зумовлено легалізацією виплати заробітної плати, позитивними тенденціями зростання доходів низькооплачуваних верст населення через підвищення мінімальних соціальних гарантій та зростанням заробітної плати загалом. Основні чинники, які позитивно впливали на надходження податку на доходи фізичних осіб, такі: збільшення ставки оподаткування до 18%, підвищення мінімальної заробітної плати та відповідне зростання фонду оплати праці; тенденція зростання номінального ВВП.

Таким чином, успішний розвиток процесу становлення місцевих фінансів в Україні можливий лише за умови продовження проведення в державі широкомасштабної адміністративної реформи, результатом якої має стати формування нової, сучасної організації як державної влади, так і місцевого самоврядування, перебудова неефективних фінансово-бюджетної та податкової систем країни.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Серед усіх проблем нинішнього суспільного життя найбільшу актуальність мають фінансові питання, зокрема доходи держави, побудова системи оподаткування. Значна частина державних фінансових ресурсів зосереджується у місцевих територіальних громадах, а саме у місцевих бюджетах, які є фундаментом бюджетної системи кожної унітарної країни.

Окрім того, що місцеві бюджети – найчисельніша ланка бюджетної системи, вони відіграють важливу роль у перерозподілі валового внутрішнього продукту.

Проведення демократичних перетворень в нашій країні, орієнтація на побудову правової держави підняло завісу таємничості з цих питань, перетворило інтерес до них у цілком природній і закономірний, адже йдеться про кошти, які надходять від усіх платників податків. Враховуючи те, що нині фінансові ресурси органів місцевого самоврядування обмежуються здебільшого доходами, які надходять до місцевих бюджетів, особливого значення набувають проблеми зміцнення їхньої дохідної бази, розвитку місцевого оподаткування, здійснення ефективного бюджетного регулювання.

Фіскальна самостійність територій тривалий час залежала від рішень органів влади вищого рівня, що спричиняло накопичення системних невирішуваних проблем на рівні регіонів та територіальних громад, а також недостатній рівень фінансування суспільних послуг. В Бюджетному кодексі України надало регіонам власні інструменти для мобілізації податкової бази, створило умови для підвищення фіскальної самостійності місцевих бюджетів. Водночас, залишається невирішеною низка питань стосовно зміцнення фіскального потенціалу територій.

Нинішнє зростання частки трансфертів у доходах місцевих бюджетів, незначна частка доходів та видатків місцевих бюджетів у зведеному, залежність системи формування та виконання місцевих бюджетів від рішень органів влади, невідповідність між зростаючими потребами регіонів у коштах та реальною здатністю місцевих адміністрацій та рад до їх мобілізації потребували внесення змін до нормативно-правової бази, яка регулює ці питання. Крім того, у посткризовий період зросла потреба у пошуку місцевими органами влади додаткових можливостей для забезпечення необхідних обсягів фінансування місцевих бюджетів та виконання статей видатків. Необхідність законодавчих змін у системі формування місцевих бюджетів була підтверджена існуючою практикою. Вона засвідчила існування низки проблем, сутність яких полягає в наступному. Відчувається недостатність коштів для фінансування самоврядного розвитку. В основі такого становища лежать як недостатність власних джерел надходжень, так і нерегульованість механізму надання міжбюджетних трансфертів.

Незважаючи на унормування у Бюджетному кодексі України порядку застосування інструментів, які дозволяють зміцнити систему місцевих бюджетів та оптимізувати міжбюджетні відносини, залишається низка проблем, яка потребує вирішення. В сфері податкових надходжень сутність таких проблем полягає в тому, що місцеві бюджети рівня громад (міст, селищ, сіл) поки що не отримали стабільного джерела надходжень, право на адміністрування за яким залишалося б компетенцією місцевого самоврядування, а також невирішеним залишилося питання про збільшення самостійності органів місцевого самоврядування стосовно встановлення власних податків та зборів.

Оскільки збалансованість бюджету адміністративно-територіальної одиниці або регіону базується на стабільних та достатніх джерелах надходжень, а фінансова самостійність територій - на достатньому обсязі не тільки видаткових, але і податкових прав і на незначній залежності від

бюджетів вищого рівня, система формування і виконання місцевих бюджетів та регулювання міжбюджетних відносин і надалі потребуватиме коригування та реформування. Досягнення значного рівня ефективності від проведення бюджетної реформи потребує, перш за все, впорядкування системи адміністративно-територіального устрою, з урахуванням рівня розвитку інфраструктури територій, наявності природно-ресурсного потенціалу тощо.

Узагальнюючи результати представленого дослідження, можна запропонувати: розширення доходної бази місцевих бюджету шляхом перерозподілу доходів між державним та місцевими бюджетами, перегляду складу доходів першого (які враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів) та другого (які не враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів) кошиків бюджетів, розширення переліку місцевих податків і зборів; компенсація втрат надходжень бюджету, пов'язаних з наданням державою пільг по сплаті податків; стимулювання соціально-економічного розвитку територій шляхом збільшення інвестиційної складової бюджету (збільшення кількості джерел надходжень до бюджету розвитку); формування стабільної нормативно-правової бази з врахуванням вищезазначених напрямків реформування системи міжбюджетних відносин.

Список використаних джерел

1. Апарова О.В. Теоретичні підходи до визначення поняття економічної політики / О. В. Апарова // Наука й економіка. – 2014. - Вип. 1. – С. 218-224.
2. Балацький Є.О. Теоретичні підходи до визначення бюджетного потенціалу міста та основні засади його формування / Є. О. Балацький, А. О. Бойко // Збірник наукових праць Харківського інституту банківської справи Університету банківської справи Університету банківської справи НБУ. – 2011. – Випуск 1 (10), Частина II. – С. 212-216.
3. Білик М.В. Сучасні аспекти формування та виконання місцевих бюджетів [Електронний ресурс] / М. В. Білик. // Економіка. Управління. Інновації. – 2013. – № 1.– Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2013_1_4.
4. Білінський Д.О. Місцеві бюджети як складова публічної фінансової системи / Д. О. Білінський // Університетські наукові записки. – 2012. – № 4. – С. 305-308.
5. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: вступ до фінансової науки : підручник / Ш. Бланкарт; за наук. ред. та перед. В.М. Федосова; пер. з нім. С. І. Терещенко, О.О. Терещенка. – К.: Либідь, 2000. – 653 с.
6. Бондарева О.Г. Бюджетний потенціал регіону як основа фіскального простору України / О.Г. Бондарева // Часопис економічних реформ. – 2013. – № 4. – С. 86-90.
7. Боровик П.М. Вітчизняна практика та зарубіжний досвід бюджетних відносин на рівні місцевих бюджетів / П.М. Боровик, О.В. Ролінський, К.М. Мазур // Облік і фінанси. – 2015. – № 1. – С. 51-57.
8. Булгакова С.О. Бюджетна система України та Євросоюзу: монографія / С.О. Булгакова, О.І. Барановський, В.Г.

- Барановська та ін.; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К., 2010. – 396 с.
9. Бюджет 2017: статистичний збірник. – К.: Міністерство фінансів України, 2018. – 308 с.
 10. Бюджетна система: Навчальний посібник / [Баранова В.Г., Дубовик О.Ю., Хомутенко В.П. та ін.]; за заг. ред. В.П. Хомутенко. – Одеса: Видавництво Бартенєва, 2014. – 392 с.
 11. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>. Буковинський С. А. До питання здійснення бюджетної політики / С. А. Буковинський // Фінанси України. – 2017. – № 11. – С. 3 - 31.
 12. Буряк О.П. Дискусійні питання функцій місцевих бюджетів. Український державний лісотехнічний університет. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [/www.nbu.gov.ua/](http://www.nbu.gov.ua/).
 13. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2016 рік / [Зубенко В. В., Самчинська І. В., Рудик А. Ю. та ін.]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-II) впровадження», USAID. — К., 2017.
 14. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2015 рік / [Щербина І. Ф., Рудик А. Ю., Зубенко В. В., Самчинська І. В. та ін.]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи», USAID. – К. : 2016. – 96
 15. Владимиров К.М. Місцеві фінанси: навч. посібник / К.М. Владимиров, Н.І. Чуйко, О. Ф. Рогальський. – Херсон : Олді-плюс, 2006. – 352 с.
 16. Власюк Н.І. Місцеві фінанси: навч. посібник / Н.І. Власюк, Т.В. Мединська, М.І. Мельник ; Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України. – К. : Алерта, 2011. – 328 с.

17. Волковський Є.І. Бюджетний потенціал та потенціал бюджету території: методичні аспекти / Є.І. Волковський, Г.М. Котіна, М.М. Степура // Проблеми економіки. – 2014. – № 4. – С. 357-362.
18. Гвазава Н.Г. Формування місцевих бюджетів: проблеми та перспективи / Гвазава Н.Г // Регіональна економіка. – 2013. – № 4. – С. 26–35.
19. Глухова В.І. Формування доходів місцевих бюджетів у податкоспроможних регіонах / В.І. Глухова // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер.: Економіка. – 2013. – Вип. 21. – С. 130-134.
20. Глущенко Ю.А. Бюджетний менеджмент як дієвий механізм державного управління та місцевого самоврядування / Ю.А. Глущенко // Державне управління: теорія та практика. – 2013. – № 2. – С. 76-81.
21. Гнатовська А.І. Визначення поняття «місцевий бюджет» як об'єкта міжбюджетних відносин / А.І. Гнатовська // Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». – 2012. – Вип. 1. – С. 142-150.
22. Дейнека О.В. Теоретичні аспекти дослідження впливу державних видатків на економічне зростання / О.В. Дейнека // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2014. – Вип. 38. – С. 105-115.
23. Дем'янишин В.Г. Бюджетна політика держави: концептуальні засади, ефективність, розвиток стратегії і тактики / В.Г. Дем'янишин // Вісник ТНЕУ. – 2011. – № 2. – С. 7-20.
24. Дем'янчук О.І. Децентралізація фінансових ресурсів місцевими бюджетами України / О.І. Дем'янчук // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер.: Економіка. – 2013. – Вип. 21. – С.О. Кравченко, Л.Г.

- Штика; За заг. ред. В.М. Князева, В.Д. Бакуменка. – К.: УАДУ, 2002. – 228 с.
25. Дроботя Я.А. Дослідження взаємозв'язку між категоріями «фінанси» та «гроші» / Я.А. Дроботя // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – 2012. – Спецвипуск. – С. 61-68.
 26. Єфименко Т.І. Модернізація фінансової системи України в процесі євроінтеграції : [колект. монографія] : у 2 т. Т. 2 / Т. І. Єфименко, С.С. Гасанов, П.М. Леоненко, В.Й. Башко, О.Д. Богдан. – Київ, 2014. – 781 с.
 27. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 року №280/97-ВР./Ліга-закон
 28. Закон України «Про місцеві державні адміністрації і» від 09.04.1999 року №586-XIV./Ліга-закон
 29. Звіт про виконання державного бюджету за 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/news/view/zvit-pro-vikonannja-zakonu-ukraini-pro-derzhavnij-bjudzhet-ukraini-na-2014-rik?category=bjudzhet>
 30. Зенченко С.В. Бюджетный потенциал региона и методические подходы к его оценке / С.В. Зенченко // Региональные проблемы преобразования экономики. – 2008. – № 1. – С. 186–198.
 31. Кожаліна Н.П. Шляхи вдосконалення формування фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування // Гроші, фінанси і кредит. - Випуск № 11. – 2017. Режим доступу: <http://www.economyandsociety.in.ua>.
 32. Карлін М.І. Фінанси країн Європейського Союзу : навч. посіб. / М.І. Карлін. – К.: Знання, 2011. – 639 с.

33. Карпинский Б.А. Стратегиология развития экономической системы государства: основы, финансовые вызовы, диспропорции // Финансовое управление развитием экономических систем: монография / О.О. Ардасова, Д.А. Демин, Б.А. Карпинский и др. / под общ. ред. С.С. Чернова. – Новосибирск: СИБ-ПРИНТ, 2012. – 217 с.
34. Карпінський Б.А. Основи збалансованості фінансової системи держави / Б. А. Карпінський, О.В. Герасименко // Фінанси України. – 2003. – № 1. – С. 77–81.
35. Кириленко О.П. Місцеві фінанси: навч. посібник / О.П. Кириленко. – Тернопіль: Астон, 2004. – 140 с.
36. Клименко Н.О. Окремі аспекти впливу бюджетної системи на міжбюджетні відносини / Н.О. Клименко // Ефективність державного управління. – 2013. – Вип. 34. – С. 260-266.
37. Козоріз М.А. Методичний підхід до оцінки бюджетного потенціалу регіону / М.А. Козоріз, Я.Я. Пушак // Регіональна економіка. – 2011. – № 3. – С. 61-69.
38. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
39. Костирко Л.А. Диагностика потенціалу фінансово-економічної стійкості підприємства: моногр. / Л.А. Костирко. – Харків : Фактор, 2008 – 336 с.
40. Костовська В.А. Функціонування бюджетів місцевого самоврядування в умовах бюджетного регулювання / В.А. Костовська // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2012. – № 1. – С. 190-197.

41. Концепція розвитку місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації. – Комітет Верховної Ради з питань бюджету [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://budget.rada.gov.ua/>.
42. Кузькін Є.Ю. Фінансово-бюджетний потенціал органів місцевого самоврядування в умовах адміністративно-територіальної реформи: моногр. / Є.Ю. Кузькін; Держ. навч.-наук. установа «Акад. фінанс. упр.». – Київ: ДННУ «Акад. фінанс. упр.», 2013. – 306 с.
43. Ламський Д. Доходи місцевих бюджетів як інструмент забезпечення повноважень органів самоврядування / Д. Ламський // Бізнес-інформ. – 2013. – № 11. – С. 142-147.
44. Лисяк Л.В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України : монографія / Л. В. Лисяк. – К.: ДННУ АФУ, 2009. – 600 с.
45. Литвин О.П. Правові основи здійснення управління місцевими фінансами України: автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право»/ О.П. Литвин; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. – Дніпропетровськ., 2010. – 20 с.
46. Лісовська Л. Фінансове підґрунтя місцевого самоврядування в Україні: стан та перспективи розвитку / Л. Лісовська // Світ фінансів. – 2012. – Вип. 2. – С. 91–97.
47. Луїна І.О. Бюджетна децентралізація: цілі та напрями реформ / І.О. Луїна // Економіка України. – 2014. – № 11. – С. 61-75.
48. Луїна І.О. Формування місцевих бюджетів на основі принципу еквівалентності: шлях до ефективної бюджетної системи України / І.О. Луїна // Фінанси України. – 2010. – № 9. – С. 3-12.

- 49.Лютий І.О. Національні фінансові системи в умовах глобалізації: монографія / І.О. Лютий, А.Ф. Павленко, Т.Є. Оболенська та ін.; ред.: І.О. Лютий. – Івано-Франківськ : Галиц. Акад., 2008. – 306 с.
- 50.Макогон В. Д. Формування доходів місцевих бюджетів у зарубіжних країнах / В. Д. Макогон // Наукові праці НДФІ. – 2016. - № 1 (42). – С. 56-57.
- 51.Матеріали експрес-випусків Державного комітету статистики України за 2015–2017 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
- 52.Михайленко С.В. Концептуалізація та функціональні характеристики системи бюджетного менеджменту / С.В. Михайленко // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2013. – Вип. 9(2). – С. 185-194.
- 53.Місцеві фінанси: Підручник / О.С. Поважний, О.М. Грінштейн, М.Г. Пабат, Г.М. Шиліна. – Донецьк: ДонДУУ, 2009. – 307 с
- 54.Назаренко Я.Я. Сутність та значення місцевих бюджетів в бюджетній системі України / Я.Я. Назаренко // Управління проектами, системний аналіз і логістика. Технічна серія. – 2011. – Вип. 8. – С. 343-346.
- 55.Показник ивиконання Державного та Зведеного бюджетів України за 2015 - 2017 р. рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>.
- 56.Пояснювальна записка до звіту про виконання Державного бюджету України за 2017рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/>.
- 57.Про затвердження державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: постанова Кабінету Міністрів

- Українівід 06.08.2014 № 385 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www/minfin.gov.ua](http://www.minfin.gov.ua).
- 58.Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. №280/97 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу із <http://www.rada.gov.ua>.
- 59.Про місцеві державні адміністрації: Закон Українивід 09.04.1999р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
- 60.Пономарьова В.С. Розвиток небанківського фінансового посередництва на ринку фінансових послуг України: Автореф ... канд. екон. наук ... 08.00.08: «Гроші, фінанси та кредит» / В.С. Пономарьова; Донецький держ. ун-т управління. – Донецьк : 2014. – 20 с.
- 61.Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.
- 62.Рульєв В.А. Місцеві бюджети як основа соціально-економічного розвитку регіонів / В.А. Рульєв, І. А. Когут // Науковий вісник ФБІ. – 2009. – № 4. – С. 42 – 47.
- 63.Сазонець І. Л. Управління місцевими фінансами: Навч. посіб. для студ. ВНЗ / І. Л. Сазонець, Т.В. Гринько, Г.Ю. Придатко. – К. : Центр навч. л-ри, 2006. – 261 с.
- 64.Свірський В.С. Проблеми структурування фінансового потенціалу держави / В.С. Свірський // Інноваційна економіка. – 2009. – № 3. – С. 136–139.
- 65.Свірський В. Фінансовий потенціал: теоретико-концептуальні засади / В. Свірський // Світ фінансів. – 2007. – № 4(13). – С. 43-51.

66. Сидор І. Власні і закріплені доходи місцевих бюджетів: проблеми формування та резерви зростання / І. Сидор // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2014. – Вип. 3. – С. 20-29.
67. Слухай С.В. Удосконалення формування доходів місцевих бюджетів в Україні / С. В. Слухай, О.В. Гончаренко. // Фінанси України. – 2007. – №8. – С. 63-72.
68. Фінанси: підручник. / за ред. С.І. Юрій, В.М. Федосова. - 2-ге вид. переробл. і доповн. – К.: – Знання, 2012. – 687 с.
69. Фролов С.М. Бюджетний менеджмент і проблеми розвитку прикордонних територій: монографія / С.М. Фролов. – Суми: Вид-во СумДУ, 2010. – 317 с.
70. Черновська М.М. Теоретичні підходи до визначення суті місцевих бюджетів та бюджетів місцевого самоврядування / М.М. Черновська // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер.: Економіка. – 2013. – Вип. 21. – С. 202-205.
71. Чугунов І.Я. Бюджетна система як інструмент регулювання економічного розвитку: Автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.04.01 «Гроші, фінанси і кредит» / І.Я. Чугунов; НАН України. Ін-т екон. прогнозування. – К., 2003. – 37 с.
72. Чугунов І.Я. Інституційна архітектура бюджетної системи / І.Я. Чугунов // Фінанси України. – 2008. – № 11. – С. 3-10.
73. Чугунов, О.І. Бюджети місцевого самоврядування як інструмент соціально-економічного розвитку територій / О.І. Чугунов // Економічний вісник університету. – 2014. – Вип. 23/1. – С. 262–266.
74. Шапошников К.С. Обґрунтування соціально-економічної сутності поняття «ресурсний потенціал» / К.С. Шапошников // Економічні інновації. – 2013. – Вип. 52. – С. 206-210.

75.Юрійчук С.М. Місцеві бюджети в управлінні національним господарством: їх сутність та визначення / С.М. Юрійчук // Економіка та держава. – 2011. – № 5. – С. 77-78.